

УДК 343.241

ВИПРАВЛЕННЯ І ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЯК ПРІОРИТЕТНІ ЦІЛІ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ ЗА ЕКОНОМІЧНІ ЗЛОЧИНИ

Скворцова О. В.

Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, м. Сімферополь, Україна

У статті аналізуються положення теорії кримінального права, чинного кримінального законодавства України і показники практики в частині визначення змісту, пріоритетності і співвідношення цілей покарання за економічні злочини.

Ключові слова: економічні злочини, покарання, цілі покарання, кара, виправлення, попередження, загальна превенція, спеціальна превенція.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що вирішення вимагає проблема правового забезпечення протидії економічним злочинам (регламентуються розділами VI, VII, XVII Кримінального кодексу (далі – КК) України 2001 року), зокрема, за допомогою досягнення цілей кримінального покарання за ці діяння.

Метою написання статті є визначення пріоритетних цілей покарання за злочини у сфері економіки, вирішення питань співвідношення окремих з них, з урахуванням положень теорії кримінального права, чинного кримінального законодавства України і показників практики.

Проблема мети покарання аналізувалася багатьма вченими і філософами в галузі кримінального права, проте однозначного розуміння цієї проблеми не було вироблено. Представники абсолютних теорій не бачили в покаранні ніякого іншого змісту, окрім абсолютної ідеї – мети відплати за вчинений злочин [1, с. 253]. Як її практична реалізація пропонувалося законодавче закріплення пропорційності злочину і покарання (наприклад, за вбивство – страта, за майнові злочини – каторга, за образу – застосування заходів, що ганьблять винного, тощо). Прихильники відносних теорій убачали корисність покарання в досягненні конкретної мети (злякування, попередження, виправлення та ін.) [2, с. 178; 1, с. 254]. Змішані теорії покарання втілюють сукупність ідей абсолютних і відносних теорій про мету покарання. Вони відрізняються не тільки поєднанням цілей, але й їх значущістю. В одних із них переважає мета злякування, в інших – мета попередження або виправлення. Значний внесок в дослідження цієї проблеми зробили такі відомі учені, як Бажанов М. І., Беляєв М. О., Кістяківський О. Ф., Познишев С. В., Полубинська С. В., Сергієвський М. Д., Таганцев М. С., Утевський Б. С., Шаргородський М. Д. та ін.

У чинному законодавстві питання про мету покарання вирішене в ч. 2 ст. 50 КК України, аналіз якої свідчить про законодавче втілення ідеї змішаних теорій: "покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами" [3].

У науці кримінального права питання про визнання кари метою покарання залишається дискусійним. Виходячи з того, що покарання призначається, у тому числі, для задоволення почуття справедливості, властивого людям, почуття обурення,

викликаного здійснення злочину, одні вчені відносять кару до цілей покарання [4, с. 135; 5, с. 27; 6, с. 138]. Інші вчені категорично заперечують проти визнання карі метою покарання. Так, на думку Шаргородського М. Д., метою карі є не що інше, як досконаліша форма примітивної помсти. Поки в покаранні в якій-небудь формі міститиметься мстивість, ми раціонально не будемо панувати в галузі карної юстиції [7, с. 28]. Таганцев М. С., не визнаючи кару як мету покарання, наводить висловлювання Сенеки: «Ніякий мудрець не карає за те, що злочинно здійснене, а для того, щоб в майбутньому не повторилося» [8, с. 270].

Визнання новим КК України 2001 року карі як мети покарання є спірною обставиною. Кара завжди пов'язана з приниженням людської гідності і, в більшості випадків, заподіює страждання засудженому. Тому віднесення карі до мети покарання суперечить завданням держави при здійсненні кримінальної політики, положенням діючого КК (наприклад, ч. 3 ст. 50 [3]), у тому числі і тим, що передбачають відповідальність за економічні злочини.

Виправлення засуджених як мета покарання передбачає не моральне, а, передусім, юридичне виправлення (переконати засудженого під страхом покарання не порушувати кримінальний закон в майбутньому [9, с. 69]). Юридичне виправлення осіб, що скоїли злочини у сфері економіки, не вимагає тривалої дії на особу за таких умов: притягнення до кримінальної відповідальності уперше, наявність сім'ї і позитивних характеристик за місцем роботи і проживання, відсутність залежності від алкоголю і наркотиків. Достатнім може бути призначення видів покарання з короткочасним і нескладним механізмом дії, зокрема, штрафу; конфіскації знарядь і засобів скоєння злочину, предметів, здобутих злочинним шляхом; а за певних умов – арешту.

Як мета покарання, попередження скоєння нових злочинів самим засудженим досягається шляхом створення для особи таких умов, що значною мірою перешкоджають йому або повністю унеможливають скоїти новий злочин. Для досягнення мети спеціальної превенції, а саме, скоєння нових злочинів особами, засудженими за економічні злочини, найбільш ефективними видами покарання є: позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, обмеження свободи і позбавлення волі на певний термін. Обумовлено це тим, що при виконанні таких видів покарання засуджений фізично позбавлений можливості скоювати злочини, або в окремих випадках їх здійснення хоча і можливо, але значно ускладнюється. У такому ракурсі спеціальне попередження включає також юридичне виправлення засудженої особи, наслідком якої є його відмова від скоєння нових злочинів.

Попередження скоєння злочинів з боку інших осіб як мета покарання полягає в тому, що воно спрямоване саме на осіб, схильних до скоєння злочину. У кримінально-правовій літературі вказується, що про «нестійкість» певних осіб свідчать факти здійснення ними правопорушень – адміністративних, цивільно-правових, дисциплінарних та ін., кількість їх обчислюється мільйонами в рік [10, с. 20]. Практика показує, що у багатьох випадках особи, що, зокрема, ухилилися від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), раніше притягувалися до адміністративної відповідальності за податкові або інші фінансові правопорушення. Подібна ситуація спостерігається й при здійсненні інших господарських та різних економічних злочинів.

Рівень латентності економічних злочинів залишається одним з найбільш високих. Про це свідчать такі економічні показники, як розміри тіньової економіки, показник невідповідності задекларованих фізичними і юридичними особами прибутків рівню їх витрат та ін. Значній кількості осіб, що скоїли злочини у сфері економіки, вдасться уникнути кримінальної відповідальності.

Вищевикладене дозволяє констатувати: ефективність кримінального покарання за економічні злочини з точки зору досягнення ним меті загальної превенції є дуже низькою. Ця ситуація може бути змінена шляхом реалізації невідворотності застосування кримінального покарання за допомогою підвищення рівня матеріально-технічного забезпечення і професійної підготовки працівників правоохоронних органів, усунення їх корупційних зв'язків, а також недоліків в міжнародній співпраці у боротьбі із злочинністю. Не менш важлива, як умова досягнення мети загального попередження, суворість покарання. Зміст її полягає в тому, що кримінальне покарання повинне спричинити істотні обмеження і позбавлення для особи, що скоїла злочин, і в результаті перспектива його застосування буде істотним стримуючим чинником для осіб, схильних до скоювання злочинів. Проте законодавець повинен зважено підходити до посилення репресивності покарання, щоб це не привело до негативних наслідків як для суспільства в цілому, так і для окремих його громадян.

Виникає також питання відносно співвідношення загальної і спеціальної превенції як мети покарання за економічні злочини. Сучасний стан розробки цієї проблеми в теорії кримінального права дозволяє зробити висновок, що така залежність визначається двома чинниками: по-перше, характером і мірою громадської небезпеки злочинів; по-друге, історичними умовами життя суспільства, зокрема, рівнем його демократизації, культури, криміногенною ситуацією загалом і відносно окремих видів злочинів [11, с. 203].

При скоєнні тяжких злочинів, міра і характер громадської небезпеки яких є високою, а заподіяна шкода не може бути усунена, на перший план виступає мета загального попередження. У кримінальному праві це найяскравіше проявляється у встановленні покарань за злочини проти життя і найбільш небезпечні злочини проти здоров'я людини. Суворі санкції за їх здійснення (довічне позбавлення волі, позбавлення волі на тривалі терміни) не лише сприяють досягненню мети спеціального попередження, а, передусім, впливають на інших осіб, утримуючи їх від скоєння злочину. Такий підхід до вирішення цього питання виглядає досить обґрунтованим, оскільки його реалізація дозволяє попередити спричинення не лише тяжкої шкоди, але й такої, яку взагалі не можна усунути. А ось характер і міра громадської небезпеки; шкода, що заподіюється громадським стосункам при скоєнні злочинів у сфері економіки, не дає підстав для визначення пріоритетним напрямом досягнення мети загального попередження (шляхом встановлення строгих покарань) в порівнянні з метою спеціального попередження.

Історичні умови життя українського суспільства під час криміналізації більшості економічних злочинів, що відбувалася в 90-х роках минулого століття, давали певні підстави для визнання пріоритетної мети загального попередження відносно мети спеціального попередження. Економічні стосунки ринкового типу, що тільки зароджувалися в той період, вимагали захисту від досить поширених і небезпечних

посягань, більшість з яких не асоціювалася у населення із скоєнням злочинів. Наприклад, відсутність традицій відносно сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) з усіх наявних прибутків спричиняло за собою неприйняття ухилення від оподаткування, що кримінально карається, як діяння, що є злочином. Враховуючи соціальні умови (а саме падіння рівня життя, безробіття, різке зростання злочинності), в яких здійснювалася криміналізація злочинів у сфері економіки, можна зробити висновок, що у той час встановлення строгих санкцій за їх здійснення було в достатній мірі обґрунтованим для досягнення мети загального попередження. Сьогодні соціально-економічні умови в Україні істотно змінилися (спостерігається зростання економіки, збільшення реальних прибутків і рівня життя населення, поліпшення соціального захисту). У правовому середовищі підняті і реалізується питання про декриміналізацію, зокрема, ряду господарських злочинів. У такій ситуації, на нашу думку, досягнення мети загального попередження при встановленні покарання за економічні злочини вже не можна визнати першочерговою відносно цілі спеціального попередження.

Отже, визнання кари як мети покарання, у тому числі за вид злочинів, що аналізується, є спірною обставиною. До пріоритетних цілей покарання за економічні злочини слід віднести загальне попередження разом із спеціальним, до складу якого входить виправлення засуджених і попередження здійснення ними нових злочинів. При цьому характеристики громадської небезпеки злочинів у сфері економіки разом з показниками сучасного соціально-економічного розвитку нашої держави визначають мету спеціального попередження як першочергову по відношенню до мети загального попередження.

Список літератури

1. Кримінальне право України. Загальна частина: [Підручник для юрид. Вузів] / [За ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація]. – Х. : Право, 1997. – 368 с.
2. Уголовное право. Особенная часть : [Учебник для вузов] / [Под ред. И. Я. Козаченко, З. А. Незнамовой, Г. П. Новоселова]. – М. : Издательская группа ИНФРА-М-НОРМА, 1997. – 768 с.
3. Уголовный кодекс Украины (с изменениями и дополнениями по состоянию на 1 сентября 2011 года). – Х. : «Одиссей», 2011. – 248 с.
4. Бажанов М. И. Уголовное право Украины / М. И. Бажанов. – Днепропетровск: Пороги, 1992. – 167 с.
5. Беляев Н. А. Цели наказания и средства их достижения / Н. А. Беляев. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1963. – 248 с.
6. Карпец И. И. Наказание. Социальные, правовые и криминологические проблемы / И. И. Карпец. – М. : Юрид. лит., 1973. – 287 с.
7. Шаргородский Н. Д. Наказание, его цели и эффективность / Н. Д. Шаргородский. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1973. – 160 с.
8. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть Общая. В 2 т. / Н. С. Таганцев. – М. : Наука. – . – Т. 2. – 1994. – 393 с.
9. Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть / А. В. Наумов. – М. : Изд-во БЕК, 1996. – 560 с.
10. Курс уголовного права. Общая часть : [Учебник] / [под ред. Н. Ф. Кузнецовой и И. М. Тяжковой]. – М. : Изд-во ЗЕРЦАЛО. – . – Т. 2. Учение о наказании. – 1999. – 592 с.

11. Российское уголовное право. Общая часть / [Под ред. В. Н. Кудрявцева и А. В. Наумова]. – М. : Спарк, 1997. – 454 с.

Скворцова О. В. Исправление и предупреждение как приоритетные цели уголовного наказания за экономические преступления / О. В. Скворцова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. – 2011. – Т. 24 (63). № 2. 2011. – С. 227-231.

В статье анализируются положения теории уголовного права, действующего уголовного законодательства Украины и показатели практики в части определения содержания, приоритетности и соотношения целей наказания за экономические преступления.

Ключевые слова: экономические преступления, наказание, цели наказания, кара, исправление, предупреждение, общая превенция, специальная превенция.

Skvortsova O. Correction and Warning as Priority Aims of Criminal Punishment for Economic Crimes/ O. Skvortsova// Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2011. – Vol. 24 (63). № 2. 2011. – P. 227-231.

Positions of theory of criminal law, current criminal legislation of Ukraine and rates of practice regarding to determination of contents, priority and correlation of aims of punishment for economic crimes are analysed in the article.

Keywords: economic crimes, punishment, aims of punishment, penalty, correction, warning, general prevention, special prevention.

Поступила в редакцию 10.10.2011 г.